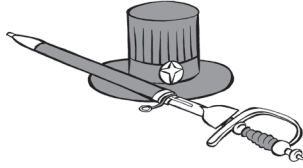

Johanna Hasu

"Kun siihen pystyy kuitenkin, ei oo mitään järkeä olla tekemättä." Oppimisen vaikeudet pianonsoiton opiskelussa – oppilaiden kokemuksia ja opetuksen keinoja.

Väitöskirja tarkastettiin Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella Jyväskylän yliopistossa loka-kuun 28. päivänä 2017 kello 12.

Kustoksena väitöstilaisuudessa toimi musiikkikasvatuksen professori Jukka Louhivuori Musiikin, taiteen ja kulttuurin kasvatuksen laitoksesta Jyväskylän yliopistosta ja vastaväittäjänä filosofian tohtori Paula Salmi Niilo Mäki Instituutista.

Musiikilla on tärkeä rooli soittavan lapsen ja nuoren elämässä. Soittaminen luo merkityksiä, ja soittamalla voi kokea ja käsitellä tunteita (ks. esim. Kosonen, 2001). Musiikki itsessään on soittamista harrastaville lapsille ja nuorille suuri ilon ja motivaation lähde, ja musiikki toimii motivaation lähteenä silloinkin, kun oppiminen ei ole helppoa. Suomalainen musiikkioppilaitosjärjestelmä on ainutlaatuinen ja maail-

malla arvostettu. Suomesta lähteneiden huippukapellimestareiden, instrumentalistien tai oopperalaulajien määrystä keskustellessa puhutaan jopa musiikki-ihmeestä (ks. esim. Häyrynen, 2014; Sirén, 2013; Tuovila, 2003).

Nykyinen kahdenkeskinen soitonopetustilanne pohjautuu vanhaan mestari-oppipoika-perinteeseen. Urkurit ja kaupunginmuusikot muodostivat aikanaan suurimmissa kaupungeissa erityisiä ammattikuntia. Heidät velvoitettiin ylläpitämään kiinteä määrä kisällejä ja oppipoikia (Dahlström, 1995; ks. myös Hakulinen, 2010.) Tämä soitonopetuksen malli on alkuaikoinaan ollut omiaan aiheuttamaan opettajan näkökulmasta positiivisen kierteen: kuuluisa opettaja on voinut ottaa oppiinsa kaikkein parhaimmat oppilaat, joiden menestys on puolestaan vahvistanut opettajan mainetta.

OPETTAJA JA VUOROVAIKUTUKSEN TAIDE

Erilainen oppija on käsitteenä haastava: itse asiassa jokainen meistä on erilainen oppija. Oppimistyylit ja oppimisen tavat ovat ihmisillä erilaisia, ja samalla ihmiseläkin oppimisen tavat ja haasteet vaihtelevat elämäntilanteen mukaan. Historian valossa näyttää siltä, että suomalaisissa musiikkioppilaitoksissa ei ole juurikaan huomioitu erilaisia oppimisen tapoja, vaan oppilaan on ollut pakko edistyä järjestelmän, ei omilla ehdoillaan. Vuoden 2002 opetussuunnitelman perusteet (Taiteen perusopetuksen musiikin laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet, 2002) ovat nostaneet esiin myös erilaiset oppijat, mutta käytännössä moni vaikeuksia kokenut tuntee epäonnistuneensa ja jättää opintonsa kesken. Vuorovaikutus, opettajan vaikutus motivaatioon ja erilaisten oppimisen tapojen huomiointi on nostettu keskusteluun vasta vajaan kymmenen viime vuoden aikana.

VÄITÖSTUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTA JA KULKU

Musiikin, oppimisen ja oppimisvaikeuksien välisiä yhteyksiä on tarkasteltu aikaisemmissa tutkimuksissa. Erilaiset tutkimukset osoittavat, että musiikki on hyödyllistä sekä oppimisessa yleensä että silloin, kun lapsella on jokin oppimisen vaikeus (ks. esim. Hallam & Rogers, 2016; Overy, 2003; Piro & Ortiz, 2009; Schellenberg, 2006; Wetter, Koerner & Schwaninger, 2009). Sen sijaan oppimisvaikeuksien vaikutuksia jonkin tietyn instrumentin – esi-

merkiksi pianon – soiton oppimiseen ei ole tutkittu kovinkaan paljoa.

Tutkimukseni lähtökohtana olivat niin sanotut erilaiset oppijat, he, jotka eivät edisty soitonopiskelussa samalla tavalla kuin muut ja tarvitsevat oppimisessaan perinteestä poikkeavia opetusmenetelmiä. He saattavat edistyä soitossaan hyvinkin, mutta tietyt osa-alueet ovat heille opettajan näkökulmasta erityisen vaikeita ja työläitä.

Tutkimuskysymykset olivat seuraavat:

1. Millaisia vaikeuksia soittamisessa on niillä oppilailla, joiden oppiminen on hidasta – millainen on ”hidas oppija” pianonsoitossa?
2. Miten opettajan havainnot oppilaasta suhteutuvat oppilaan tuloksiin erilaisissa oppimisvaikeuksia mittaavissa testeissä?
3. Millaiset opetusmenetelmät auttavat oppilasta pianonsoiton oppimisessa?

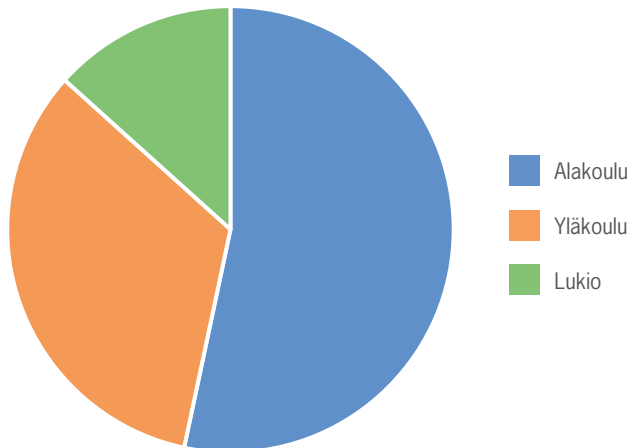
Tutkimukseeni osallistui yhteensä 27 pianonsoittoa opiskelevaa lasta ja nuorta. He kaikki tekivät lukemista, oikeinkirjoitusta, nimeämisen nopeutta ja matematiikan osaamista mittaavat testit. Lisäksi aineistona tutkimuksessani oli oppilaiden observointi ja heidän soittamisensa ja edistymisensä vertaaminen heidän tekemiensä testien tuloksiin. Näistä oppilaista kahdeksaa myös haastateltiin (ks. kuvio 1).

Kuvio 1: Tutkimuksen kulku.

Tutkimuksessa löytyi viisitoista oppilasta, joilla oli vaikeutta yhdessä tai useammassa testissä. Testien perusteella haastatteluun valikoitui kahdeksan eri-ikäistä ja

eritasoista oppilasta. Haastatteluaineisto antaa äänen oppilaille: he saavat itse kertoa, miten he kokevat soittamisen ja oman oppimisensa.

Matalan testituloksen saaneet oppilaat

Kuvio 2. Tutkimukseen osallistuneet oppilaat kouluasteittain.

Kuviossa 2 esitellään testissä alle tutkimuksessa määritellyn rajan suoriutuneet oppilaat kouluasteittain. Oppilaiden yksilöllisyyden suojan vuoksi kerron heistä tutkimuksessani mahdollisimman vähän. Niistä viidestätoista oppilaasta, jotka olivat yhdessä tai useammassa testin osa-alueessa saaneet määriteltä alemman tuloksen, kahdeksan oli alakouluikäisiä, viisi yläkoululaisia ja kaksi lukiolaisia. Ainoastaan yhdellä oppilaalla oli erityisopettajan lausunto lukivaikkeudesta, eli kouluissa ei ollut havaittu oppimisen vaikeuksia. Kuitenkin haastatteluaineiston perusteella kaikilla oli kokemuksia oppimisen ajoittaisesta hankaluudesta koulussa ja useammankin oppilaan perheeltä sain viestiä siitä, että he uskoivat lapsella olevan jonkinlaista oppimisen vaikeutta.

VASTAUKSET TUTKIMUSKYSYKSIIN

Selkeimpänä vastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseen soiton oppimisen vaikeuksista oli yleinen oppimisen hitaus. Kappaleiden ja esimerkiksi asteikkojen omaksuminen oli hitaampaa kuin muilla, samoin vaikeuksia oli saada nuottikuva soivaan muotoon. Oppilaat osasivat lukea nuotteja, mutta nuotista opetteleminen ja nuotista soittaminen – sekä opeteltuna että prima vista (ensi näkemältä) – oli vaikeaa. Kappaleiden ulkoa soittaminen hallitusti oli haastavaa, mikä oli omiaan lisäämään esiintymisjännitystä. Suunnat oikea ja vasen sekä ylös ja alas sekoittuivat. Ongelmia oli myös rytminkäsittelyssä.

Vastaukseksi toiseen tutkimuskysymykseen voidaan todeta, että soitonopet-

tajan havainnot oppimisvaikeuksista olivat osittain yhteydessä testituloksiin. Soitonopettaja saattaa epäillä oppimisen vaikeuksia jo ennen koulun havaintoja, mutta esimerkiksi kuulonvarainen opiskelustrategia saattaa vaikuttaa siihen, että nuotinlukutaito ei kehity samaa tahtia muun soitotaidon kanssa. Soitonopettaja ei siis voi tunnistaa oppilaidensa koulunkäyntiin liittyvää oppimisvaikeutta ilman oppimisvaikeusalan asiantuntijan arviota. Sen sijaan kokenut soitonopettaja tunnistaa, milloin on kyse soitonoppimisen hitaudesta tai vaikeudesta.

Kolmanteen tutkimuskysymykseen vastauksena on kokoelma opetuksen keinoja. Opettajan rooli oppimisen helpottajana on merkittävä, ja opettajan on syytä käyttää monipuolisia opetusmenetelmiä aivan soitonopetuksen alkuvaiheesta lähtien, sillä mahdollinen oppimisvaikeus on harvoin opettajan tiedossa oppilaan aloittaessa soittotunnit. Opetuksen keinoista koostetaan erillinen oppikirja.

PÄÄTEEMAT – OPPILAIDEN KOKEMUKSET

Tutkimukseni pääteemana olivat oppilaiden omat kokemukset soittamisesta. Tärkeimmäksi teemaksi nousi motivaatio, halu oppia soittamaan. Oppilailla oli tavoitteena pitkäjänteistä työtä vaativa soittotaito. Sen saavuttamiseksi on asetettava välitavoitteita ja käytettävä myös ulkoisia motiivointikeinoja. Erityisesti silloin, kun oppilaalla on oppimisen vaikeuksia, motivaation on oltava korkealla. Tässä opettajan rooli on merkittävä, ja erityisen suuri rooli on valittavalla ohjelmistolla. Kappa-

leiden on oltava sekä mielekkäitä että riittävän helposti opeteltavia. Yksi haastatelluista totesi: ”Sellaset kappaleet, joista en kauheesti tykkää, niin enhän mä niihin laita panosta.”

Opettajan rooli nousi haastatteluissa vahvasti esiin. Opettajan rooli oli tärkeä niin motivaation kuin soittotunnin ilmapiirinkin näkökulmasta. Haastatteluissa pohdittiin, mikä merkitys opettajalla on varsinaisen oppimisen kannalta: vaikuttavatko opettajan opetustavat ja pedagogiset keinot oppilaiden mielestä heidän oppimiseensa? Vastauksissa opettajan merkitys osoittautuikin paljon ajateltua syvemmäksi, koko soittotunneilla käymiseen ja oppimiseen vaikuttavaksi tekijäksi. Oppilaan sanoin: ”Minust se [opettajan merkitys] on paljo tärkeempi, kun mitä se annetaan olla. Musiikkiopistoissa se vaan jotenki sivuutetaan. Minust vähän jotkut opettajat vähän, en tiä, oudosti opettaa tai en tiä opettaako ees.”

Oppilaat erottivat haastatteluissa soittamisen ja harjoittelun. Soittaminen on oppilaiden mielestä mukavaa, mutta harjoittelu, työnteko, ei aina ole. Opettajan tehtävä on sekä auttaa harjoittelussa että etsiä motivoivaa soitettavaa. Myös esiintyminen oli suurelle osalle haastatelluista merkityksellistä, mutta oppilaat itse kokivat esiintymisjännityksen vaikeuttavan yleisölle soittamista. Itselle soittaminen, oma itse kuulijana, tuleekin nähdä yhtä arvokkaana kuin muille esiintyminen.

On myös tärkeää, että opettaja antaa oppilaan iloita osaamisestaan, sillä vaikka soitto ei täyttäisikään perinteisiä hyvälle pianonsoitolle asetettuja laatuvaatimuksia, oppilaan on saatava tuntea onnistuvansa. Erityisesti vanhemmille soittajille oman tulkinnan tekeminen soitettavasta

kappaleesta ja omien tunteiden käsittely musiikin avulla on merkityksellistä. Joskus oppilaan kokemus kappaleen tunnetilasta on hyvinkin erilainen kuin opettajan käsitys tai vakiintunut soittotapa. Tällöin oppilaan tulkinnan ohjaaminen perinteitä kunnioittaen tyyliin saattaa tuntua oppilaasta pahalta: ”Kun löytää oman tyylin siihen kappaleeseen ja se nollataan, niin sit ei löydä mitään siihen.”

Kukaan haastateltavista ei kaivannut omalle kohdalleen helpotuksia musiikkiopistossa. Oppimisen vaikeudet eivät määrittäneet heitä, mahdollinen vaikeus oli oppilaille ainoastaan ominaisuus muiden joukossa. Oppilaan sanoin: ”Vaikka mulla on tää lukihäiriö, ja mul on jotain vähä erilaista, niin en mä sen takii halua tehdä jotain semmosta [eri tavalla], mihin mä kuitenkin kykenisin. Kun siihen pystyy kuitenkin, nii ei siin oo mitään järkee olla tekemättä. Ei se lukihäiriö rajota tekemistä sillai, et kyl me pystytään yhtä hyvin, jos me vaan harjotellaan enemmän.”

SIVUTEEMAT – OPETTAJAN HAVAINNOT JA TESTIEN TULOKSET

Oppilaat, joilla testituloksen mukaan oli pelkkää lukemisen hitautta tai lisäksi myös nimeämisen hitautta, oppivat pääsääntöisesti melko helposti uutta, kun heitä neuvottiin. Nuotista soittaminen ja kappaleiden opetteleminen oli kuitenkin vaikeampaa. Tähän ryhmään kuuluneet oppilaat soittivat mielellään kuulonvaraisesti.

Pelkkä nimeämisen hitaus ei näyttäisi erityisemmin vaikeuttavan soittamista. Näillä oppilailla nuotinluku ja nuotista

soittaminen sekä nuottikuvan saaminen soivaan muotoon olivat osittain teknisen ja musiikillisen osaamistason alapuolella. He pystyivät siis neuvottuina soittamaan paljon vaikeampia kappaleita kuin nuotista opetellen.

Niille oppilaille, joilla oli sekä matematiikan että lukemisen tai nimeämisen vaikeutta, pianonsoiton oppiminen tuntui olevan kauttaaltaan vaikeaa. Vaikeutena näytti olevan muistaa opetettuja asioita, ja siinä missä joku toinen oppilas saattoi hyvinkin – oltuaan viikon harjoittelematta – muistaa melko hyvin edellisellä tunnilla opetetut asiat, piti useammassa testissä alhaisen pistemäärän saaneen oppilaan lähteä joka tunnilla lähes alusta.

Kahdella oppilaalla oli vaikeutta matematiikan testeissä, mutta ei muissa. Nämä molemmat olivat myös aloittaneet soittamisen kuulonvaraisesti. Lisäksi haastatteluissa kävi ilmi, että heillä on melko samankaltaisia vaikeuksia koulussa kuin niillä oppilailla, joilla oli lukemisen vaikeutta. Molemmat näistä oppilaista edistyivät opinnoissaan hyvin, joskin molemmille oli tyypillistä vaikeus saada nuottikuva soivaan muotoon sekä vaikeus hallitussa ulkoa soittamisessa. Tämän tutkimuksen perusteella on mahdoton sanoa, mitkä ongelmat soittamisessa liittyivät esimerkiksi mahdolliseen matematiikan oppimisvaikeuteen ja sitä kautta symbolien, siis myös nuottien ymmärtämisen hankaluuteen ja mitkä kuulonvaraiseen strategiaan turvautumiseen. Tutkimustuloksiin oppimisvaikeuksien ja soitonoppimisen ongelmien välisistä yhteyksistä on muutenkin hyvä suhtautua varauksella. Aineiston pienuuden vuoksi tulokset ovat lähinnä suuntaa antavia.

SIVUPOLKU – KUULONVARAISESTI ALOITTAMINEN

Kaikkiaan 27:stä testatusta oppilaasta neljä oli aloittanut soittamisen musiikkiopistossa Suzuki-menetelmällä. Lisäksi yksi oppilas oli aloittanut soittamisen yksityisopettajalla, joka käytti Suzuki-metodia alkeisopetuksessa. Yksi soittajista oli aloittanut opinnot musiikkiopistossa viisi ja puolivuotiaana, ja opetus oli ollut aluksi lähinnä kuulonvaraista. Kaikilla kuulonvaraisesti aloittaneilla oli soittamisessa piirteitä, joiden vuoksi oletin heiltä löytyvän lukemisen vaikeutta. Sitä ei heiltä kuitenkaan löytynyt. Tämän ryhmän oppilaat ovat hyvä esimerkki siitä, että opettajan havainnot oppimisen vaikeuksista tunnilla eivät välttämättä tarkoita sitä, että oppilaalla olisi jokin oppimisen vaikeus koulussa. Toisaalta tutkimuksessa kävi ilmi, että soitonopettaja saattoi joskus havaita oppilailta muuhunkin kuin soitonoppimiseen liittyviä vaikeuksia. Tätä tulisi jatkossa tutkia lisää.

Kuulonvaraisesti aloittaminen voi vaikeuttaa soitonopiskelua, mutta se saattaa aiheuttaa myös ongelmia alkeisopettajaa seuraavan opettajan kanssa, mikäli nuotista soittaminen ei suju uuden opettajan odottamalla tavalla.

Oppimisvaikeuksisilla ja kuulonvaraisesti aloittaneilla soittajilla oli havaittavissa samankaltaisia ongelmia soittamisessa. Ongelmia oli muun muassa nuottikuvan saamisessa soivaan muotoon eli nuotista oppimisessa, hallitussa ulkoa soittamisessa ja nuotista soittamisessa. Kuulonvaristen soittajien ongelmat olivat kuitenkin ”helpommin” ratkaistavissa, ja vaikka tietyt oppimisen piirteet saattoivat olla näky-

vissä pitkäänkin, heidän edistymisensä oli kuitenkin helpompaa kuin niillä soittajilla, joilla oli selkeästi myös muuta oppimisen vaikeutta.

OPETTAJAN VASTUU JA OPPIMISEN VAIKEUDET

Tutkimukseni perusteella voidaan sanoa, että lopulta tärkeintä ei ole se, millainen ”leima” oppilaan otsassa on. Oppilaat, joilla on oppimisen vaikeutta tai muita haasteita, oppivat soittamaan, mikäli heitä opetetaan monipuolisoin keinoin ja tunnelilla toimitaan hyvässä ilmapiirissä. Tämä on erityisen tärkeä muistaa senkin vuoksi, että oppimisvaikeus saatetaan huomata vasta lukioiässä. Oppilaalla saattaa siis olla jokin oppimisvaikeus, mutta sitä ei tiedetä sen enempää kotona, koulussa kuin soittotunnillakaan. Jos opettajan ja oppilaan vuorovaikutus toimii ja opettaja ottaa oppilaan huomioon kokonaisvaltaisena persoonana, käyttää monipuolisia opetusmenetelmiä ja huolehtii oppilaan motivaatiosta, niin oppilas edistyy.

Jokainen soitonopettaja on yksilö, kuten luonnollisesti on jokainen oppilaskin. Vuorovaikutusta korostavassa ajattelutavassa keskiöön nousee yksittäisten musiikillisten tulosten sijaan oppilaan ja opettajan suhde, jonka toimiessa hyvin myös oppilaan taidot karttuvat eri tavoin kuin vanhassa huippusuoritukseen tähtäävässä oppimisympäristössä. Oppilaan ja opettajan elämismaailmojen kohtaamista kuvaavassa kompetenssimallissa (Kosonen, 2001) tärkeässä osassa on yhteinen ymmärtämisen alue. Pääasiallinen vastuu yhteisen ymmärtämisen saavuttamisesta on

opettajalla, ja opettajan velvollisuus on tutustua oppilaaseensa sekä niihin merkityksiin, joita oppilaan elämänpiiriin ja musiikkisuhteeseen liittyy (Tikka, 2017). Opettaja on vastuussa sekä vuorovaikutuksen toimimisesta että oppilaan osaamisen kasvamisesta.

Opettajan tehtävä on opettaa oppilaille harjoittelua alusta alkaen koko soitonopiskelun ajan. Ei riitä, että opettaja kertoo, miten usein tai millä tavoin pitää harjoitella. Tunnilla on harjoiteltava yhdessä niin, että oppilas varmasti ymmärtää, miten hänen tulee harjoitella. Oppilaan on helpompi motivoida itsensä harjoittelemaan, jos hänellä on varmuus siitä, että tietää mitä tekee.

SOITTAJAKSI OPPIMINEN JA OPETUKSEN KEINOT

Näkemykseni mukaan termit muusikko ja pianisti pitävät sisällään tietynlaisen ammatillisen näkökulman. Mielestäni soittajaksi oppiminen on oleellista harrastusmielessä opiskeleville, joita suuri osa musiikkioppilaitoksissa opiskelevista lapsista ja nuorista on. Se pitää sisällään mahdollisuuden tulla hyväksi muusikoksi tai pianistiksi, mutta antaa vapauden soittamiselle ilman ammatillisia tai taiteellisia tavoitteita. Soittajaksi opettaminen on mielestäni yksi pianonsoiton opettajan tehtävistä, ja se pitää sisällään nuotinluvun ja nuotista soittamisen, prima vista -soittamisen, kappaleiden opettelemisen, vapaan säestyksen, improvisoinnin ja esittämisen taidot.

Opetuksen pitää olla alusta alkaen monikanavaista eli mahdollisimman monta aistikanavaa hyödyntävää. Nuottikuvan

tuominen heti mukaan opetukseen on mielestäni välttämätöntä erityisesti pianisteille, joille katseen siirtäminen koskettimien ja nuottikuvan välillä on hankalaa ja kuolonvarainen aloittaminen saattaa johtaa pelkän kuuloaistin käyttöön, jolloin nuotinluku jää soittotaidon jälkeen. Eri oppimistyylien suhde täytyy muistaa pitää tasapainoisena, ja opettelutapoja kannattaa eriyttää tavoitteiden mukaisesti. Oppilaasta ja hänen vahvuuksistaan sekä meneillään olevasta soitonopiskelun vaiheesta riippuu, millä tavoin kuolonvaraisen soittamisen ja nuotinluvun suhde vaihtelee.

KUN SIIHEN PYSTYY KUITENKIN – SUOMALAISEN SOITONOPETUKSEN TULEVAISUUS

Soitonopettajat ovat Suomessa hyvin koulutettuja, ja he kouluttautuvat mielellään esimerkiksi seuraamalla erilaisia seminaareja. Opettajat kaipaavat lisää tietoa erilaisista oppijoista ja heitä auttavista opetuksen keinoista. Tutkimuksen tulokset ovat käytettävissä opettajien jatkokoulutukseen saman tien, mutta tarkoituksenani on tehdä opettajien käyttöön myös oppikirja, opettajan työkalupakki. Täydennyskoulutukseen on satsattava riittävästi, sillä yhteiskunnan muutos vaikuttaa myös soitonopetukseen. Opetuksen työkalut ja erilaiset keinot eivät kuitenkaan itsessään riitä; tärkeintä on opettajan asenne oppilaita kohtaan. Vielä kuluneenakin vuonna olen seurannut keskusteluja, joissa oppilaiden kokemuksia väheksytään ja oppilaan edistymisen ongelmien nähdään johtuvan hallittomuudesta tai kyvyttömyydestä ottaa

vastaan opetusta. Ei siis voida sanoa, että vuorovaikutuksen ongelmat kuuluvat ainoastaan historiaan.

Soitonoppimisesta tarvitaan myös lisää tutkimustietoa. Monet soittamiseen liittyvät tutkimukset ovat selvittäneet sitä, miten käytetyt keinot toimivat, eivät niinkään sitä, mitä keinoja pitäisi käyttää. Esimerkiksi harjoittelua koskeva tutkimus tutkii soittajien käyttämiä harjoittelutapoja, mikä vahvistaa vakiintuneiden tapojen käyttämistä. Nuotinluvun oppimista ja alkeisopetuksen keinoja toivoisin voivani itse tutkia jatkossa lisää.

Suomalainen musiikkioppilaitosjärjestelmä on aarre, josta meidän ei pidä luopua, ja Suomen musiikki-ihme on mahdollista säilyttää. Se vaatii sekä lisää tutkimusta että saadun tiedon hyödyntämistä ja koko kentän asennemuutosta. Kun siihen pystyy kuitenkin, ei oo mitään järkeä olla tekemättä. Me voimme saada kaiken: sekä motivoituneet ja innokkaat, oman äänensä löytäneet oppilaat että huippuja erilaisiin musiikin ammatteihin.

KIRJOITTAJATIEDOT:

Johanna Hasu, FT, työskentelee apulaisrehtorina ja pianonsoiton opettajana Pohjois-Kymen musiikkiopistossa Kouvolassa.

LÄHTEET:

Dahlström, F. (1995). Keskiaika. Teoksessa L. Aroheimo-Marvia, F. Dahlström, E. Salmenhaara & H. Wuorela (toim.), Suomen musiikin historia 1: Ruotsin vallan ajasta romantiikkaan: keskiaika–1899, s. 23–319. Suomentaja Hannu Wuorela. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.

- Hakulinen, J. (2010). Mestari, kisälli, oppipoika – hiljainen tieto vallankäytön välineenä. Tutkielma. Taidehallinnon maisteriohjelma. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Hallam, S. & Rogers, K. (2016). The impact of instrumental music learning on attainment at age 16: a pilot study. *British Journal of Music Education*, 33(3), 247–261.
- Häyrynen, A. (2014). Oi se ihana 80-luku... *Rondo Classic* (1), 32–35.
- Kiesiläinen, L. (2004). Vuorovaikutusvastuu: ammatilliset vuorovaikutustaidot kasvatusyhteisössä. (2. painos.) Helsinki: Arator.
- Kosonen, E. (2001). Mitä mieltä on pianonsoitossa? 13–15-vuotiaiden pianonsoittajien kokemuksia musiikkiharrastuksestaan. *Jyväskylä Studies in the Arts*, 79. Jyväskylän yliopisto.
- Overy, K. (2003). Dyslexia and music. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 999(1), 497–505.
- Piro, J. M. & Ortiz, C. (2009). The effect of piano lessons on the vocabulary and verbal sequencing skills of primary grade students. *Psychology of Music* 37(3), 325–347.
- Schellenberg, E. G. (2006). Long-term positive associations between music lessons and IQ. *Journal of Educational Psychology*, 98, 457–468.
- Sirén, V. (2013). Kriisi uhkaa musiikin ihmemaata. Helsingin sanomat 14.9.2013. Haettu 20.3.2017 osoitteesta <http://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002674177.html>.
- Taiteen perusopetuksen musiikin laajan oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2002. Määräys 41/011/2002. Helsinki: Opetushallitus.
- Tikka, S. (2017). Soitonopettajan rooli oppimismotivaation vahvistajana taiteen perusopetuksessa: opettajan ja oppilaan välinen vuorovaikutus viulunsoitonopetuksessa Keski-Pohjanmaalla. *Jyväskylä Studies in Humanities*, 308. Jyväskylän yliopisto.
- Tuovila, A. (2003). ”Mä soitan ihan omasta ilosta”: pitkäikäinen tutkimus 7–13-vuotiaiden lasten musiikin harjoittamisesta ja musiikkiopisto-opiskelusta. *Studia Musica* 18. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Wetter, O. E., Koerner, F. & Schwaninger, A. (2009). Does musical training improve school performance? *Instructional Science* 37(4), 365–374.